

## KONSTRUKTIVISTIČKA ARHITEKTURA PRED NESTAJANJEM

# Prezrena remek-djela sovjetske avangarde

Ruska je avangardna arhitektura, čini se, osuđena na propast i uništenje. Postsovjetske elite preferiraju simboličku obnovu carističkog perioda i njegovu arhitekturu napadne demonstracije moći. Konstruktivističko naslijeđe prepušta se propadanju i zbog bojazni od moguće ponovne pojave vrijednosti utjelovljenih u zdanjima koja datiraju s početka sovjetske ere, vremena dramatičnih društvenih promjena u ime emancipacije potlačenih

Jens Malling

U napuštenoj industrijskoj zoni, kilometrima daleko od slavnog Nevskog prospekta<sup>1</sup> i luksuznih građevina u centru Sankt Peterburga oko kojih se gužvaju horde turista, padajući u trans pred Zimskim dvorcem, leže zapuštene tvornice iz komunističke epohe. Jedna vrata vise u praznini, jedva se održavajući na šarkama. Divlji psi tumaraju ulicama i prijete rijetkim prolaznicima lavezom. Uz cestu je nemarno parkirana nečija oronula Lada, dok neobuzdano raslinje niče iz svih pukotina u asfaltu.

Usred zahrđalih dimnjaka, neobična se građevina uzdiže prema nebu: crveni vodotoranj davno napuštene valjaonice koji unatoč svom stanju odiše ponosom. Dugačke pukotine danas su prošarale ovu zgradu, izgrađenu 1930. godine. Žbuka se raspada i razjapljenе rupe otkrivaju golotinju cigli nagriženih vremenom. Jedna od dasaka koje prekrivaju razbijene prozore na vrhu je otpala. Svojim mrtvim okom, građevina netremice promatra prazninu kao iscrpljen i onemoćao kirklop koji više nikoga ne može zastrašiti.

Na prvi pogled, snaga koju oslobađa ovaj relikv rano razdoblja Sovjetskog Saveza lako može proći nezamijećena. Ali ipak je upadljiv kontrast između stanja tornja i ljepote njegova oblika. Njegove površine lišene ukrasa, čiste linije i obline sjajno je zamislio i objedinio Jakov Černikov, jedan od najvećih arhitekata ruske avangarde. Ujedno i slikar, Černikov je s elegancijom prenio u djelo principe estetskog rasporeda geometrijskih likova, važnu temu vizualnih umjetnosti toga doba. Kada osvijestimo estetsku vrijednost građevine, čini se da se pali jedno svjetlo u mračnoj kirklopovoj orbiti. Možda je to znak da ideje u osnovi njegove arhitekture mogu zaživjeti?

"Vodotoranj valjaonice Černikovljevo je remek-djelo i simbol konstruktivizma", objašnjava Marija Makogonova iz istraživačkog odjela Nacionalnog povijesnog muzeja u Peterburgu, stručnjakinja za sovjetsku avangardnu arhitekturu i autorica više djela na tu temu. Uz šalice vrelog čaja što nam ih poslužuje njezin pomoćnik, uređ joj preplavljaju hrpe dokumenata i knjiga.

"Postojao je prozorčić u povijesti, otprilike između 1925. i 1932., tijekom kojega je ova vrsta arhitekture cvjetala i mogla se slobod-

no razvijati. Ta epoha obilježena je otvorenošću prema društvenom eksperimentiranju i novim načinima organiziranja života, koji su simbolizirali prve godine sovjetske države. Arhitekti tadašnjice, veoma idealistički, stvarali su građevine oplemenjene socijalnim planom. Željeli su ostvariti obećanje revolucije o novom i boljem društvu", nastavlja Marija Makogonova. Tako strukture koje još stoje na nogama utjelovljuju energiju i optimizam koji su potaknuli dramatične događaje u Rusiji 1917. godine.

Nitko nije mogao doista predvidjeti na što će sličiti postrevolucionarno društvo. Nitko nije imao iskustvo što se tiče koncepcije i konstrukcije građevina koje bi odgovarale potrebama radikalno drugačijeg društva. Sve je dakle trebalo biti u potpunosti iznova promišljeno.

Arhitekti su se primili građenja radničkih klubova, škola, velikih državnih robnih kuća, objekata kolektivnog stanovanja, ureda za smještaj nove administracije, sportskih dvorana za radnike, tvornica i električnih centrala namijenjenih konkretiziranju socijalističkog sna o industrijalizaciji, ljetovališta i lječilišta na obalama Crnoga mora, kao i prostranih javnih kuhinja i praonica kako bi se ženama olakšali kućanski poslovi.

Oni koji su pripadali toj grani sovjetskog avangardnog pokreta, ponekad zvanom konstruktivizam, odbacivali su dekor i ukrase kao svojstvene buržujskoj dekadenciji. Naprotiv, smatrali su da oblik građevine

treba izražavati njezinu funkciju. Često pod utjecajem suvremenih slikara poput Vasilija Kandinskog i Kazimira Maljeviča, polazili su od nule, s kompozicijom od osnovnih geometrijskih oblika. Osim Černikova, i drugi inovativni arhitekti i vizionari figurirali su među pionirima, primjerice Konstantin Meljnikov, Moisej Ginzburg i braća Vesnin, Aleksandar, Leonid i Viktor.

## Raskid s ornamentikom u ime revolucije

Premda se kasnije Sovjetski Savez zatvorio za inozemne utjecaje, dvadesete godine 20. stoljeća obilježene su intenzivnom razmjennom ideja sa Zapadnom Europom i Sjedinjenim Državama. Zapadnoeuropski intelektualci pritecali su tada ne bi li svojim očima vidjeli kako je socijalizam zaživio u praksi. To posebno vrijedi za Stefana Zweiga, Nordahla Griega, Bertranda Russella, Waltera Benjamina, Arthura Koestlera, Georgea Bernarda Shawa i mnoge druge. Dvojica najslavnijih svjetskih arhitekata, Le Corbusier i Erich Mendelsohn, bili su pozvani da sudjeluju u "izgradnji revolucije".<sup>2</sup> Množili su se kontakti i suradnje između zapadnih i sovjetskih arhitekata.

Za Mariju Makogonovu, Mendelsohnova su ostvarenja među najljepšima. Tekstilna tvornica Crvena zastava, izgrađena prema njegovim nacrtima 1926., radikalno raskida s carskim palačama punim ornamentike. Spektakularna centrala opskrbljivala je cijeli industrijski kompleks strujom. Smje-

štena ispred glavne zgrade, svojom kružnom geometrijskom formom kao da je vuče, poput tegljača, simbolizirajući snagu i moć. Dojam da se nalazite pred katedralom industrije pojačan je uskim okomitim prozorima sa strane, koji dosežu gotovo visinu središnje tvorničke hale. Danas je Mendelsohnovo remek-djelo prazno i zapušteno. Opasno je šetati unutrašnjosti, jer prijete urušavanjem. Sporedna zgrada, pored groblja automobila, potpuno je urušena.

U sličnom stanju, no jednako zanimljiva, Narvaskaja zastava, čitava četvrt Peterburga sagrađena po konstruktivističkim principima, prošarana je svjedočanstvima o pionirskom djelovanju eminentnih arhitekata. U stambenom dijelu, golemi elegantno svijeni lukovi uzdižu se između trokatnica i vode u stražnja dvorišta. Šetnja ulicom Traktornajom otkriva lijepe radničke kuće, izbljedjelo crvene, sagrađene između 1925. i 1927., koje su i danas nastanjene. Malo dalje, na križanju ulica Turbinaje i Oboronaje, primjećujemo ostatke nečega što je, čini se, nekoć bila tvornica. Razbijen i razjapljen odvod beskorisno je priključen na uništenu zgradu.

Dvadesetih godina novi su sovjetski rukovodioci osmislili sjajne projekte za tu radničku zonu i zadužili arhitekate poput Aleksandra Nikolskog i Aleksandra Gegella da izgrade, između ostalog, stadion, palaču kulture, radničku kantu, školu i veliku robnu kuću. Danas se još može vidjeti velik broj tih građevina, iako su neke promijenile funkciju.

Tijekom nekoliko godina razvoja tog stila gradnje, on se nipošto nije ograničio na najvažnije gradove Sovjetskog Saveza, Lenjingrad i Moskvu. Kreativna energija i polet inovativnih arhitekata prešli su Ural, pa primjere njihova rada nalazimo i u drugim gradovima. Uostalom, konstruktivizam se nije ograničio samo na Rusiju: Ukrajinu ima nekoliko glavnih konstruktivističkih građevina, a druge su izgrađene na granicama prostranog sovjetskog carstva, kao u dalekom Bakuu, sadašnjoj prijestolnici Azerbajdžana.

Tamo gdje su opstale, građevine su uglavnom u žalosnom stanju i nailaze na ravnodušnost postsovjetskog društva. Dokazuje to dojmljiv rad fotografa Richarda Parea, koji je putovao regijom 1990-ih i 2000-ih kako bi dokumentirao stanje tih lokacija. Tko god posjeti ta mjesta u Peterburgu, može zaključiti isto: bile one vlasništvo države ili pojedina, konstruktivističke građevine većinom su vrlo bijedno ili čak nikako održavane.



Damir Žižić: Rusija





Damir Žižić: Rusija

Još gore, postoji tendencija da ih se jednostavno sruši. Otprilike trećina njih već je uništena. "Evo gdje su buldožeri već prošli", Marija Makogonova upire mišem da bi nam pokazala, fotografiju za fotografijom, avangardne građevine u Peterburgu koje više ne postoje, osim u obliku dokumenata na njezinom računalo.

Kroz dvostruke prašnjave prozore sunčeve zrake prodiru u njezin mali ured smješten u povijesnom dijelu Petropavlovske tvrđave, u gradskom središtu. Odavde se, zajedno s drugima, trudi spasiti od uništenja arhitektonsku baštinu avangardnog sovjetskog pokreta. A javno mnijenje, uvjerava nas, sve se više osvještava o važnosti čuvanja tog naslijeđa.

To potvrđuje i Aleksandar Strugač, dvadesetdevetogodišnji arhitekt zaposlen u Peterburgu koji se želi boriti protiv sila neznanja, zapuštanja i destrukcije. S drugim profesionalcima napravio je internetsku stranicu Sovarch.ru, kojoj je svrha i širiti i primati informacije. "Skupljamo i organiziramo podatke u svrhu eventualnog regeneriranja te struje i obnavljanja građevina. Želimo potaknuti zanimanje i rasprave", objaš-

njava. Između ostalog, organiziraju posjete Peterburgu i Moskvi, gdje su građevine tog razdoblja jednako ugrožene. Prema Strugaču, brojni arhitekti njegove generacije razumiju jedinstven značaj i moć ideja avangarde. Priznaju njezin doprinos ruskoj arhitekturi i njezin utjecaj u inozemstvu. Konstruktivisti poput Nikolaja Ladovskog postaju čak i izvor nadahnuća.

#### Prezir i ravnodušnost prema avangardi

"Brojni su oni koji podižu glas protiv nebrige i uništavanja", uvjerava Marija Makogonova. "No policija je uvijek na strani općine, promotora i privatnih vlasnika kada ovi potonji donesu odluku o rušenju. Tako mogu nametnuti svoju volju uvijek kada sukob postane kritičan."

Tridesetih godina, Josif Staljin, generalni sekretar Komunističke partije Sovjetskog Saveza, pokazao je sličan prezir prema ostvarenjima avangardnog pokreta. Okončao je konstruktivistički projekt, nadalje odobravajući samo konzervativne stilove umjetnosti i arhitekture. Avangardne težnje bile su neusklađene s diktaturom koju je uspostavio.

Danas ruske vlasti tvrde da žele djelovati. No vrlo rašireno sredstvo "očuvanja" arhitektonske baštine temelji se na savršenijanju građevina sa zemljom i ponovnoj izgradnji više-manje sličnih zdanja. "To košta manje nego valjana restauracija, no rezultati su katastrofalni", žali se Marija Makogonova. Strahuje da se taj tip radikalnog rješenja ne primijeni i na Černikovljev vodotoranj, smješten u četvrti koja se već počela gentrificirati.

Da bi se ta baština moderne arhitekture očuvala kako dolikuje, često treba pozvati u pomoć inozemnu i skupiti ekspertizu: to je, prema povjesničarki, glavni problem. Općina nema ili jednostavno ne želi ulagati nužna sredstva. A ipak, na nekih 150 kilometara sjeverozapadno od Peterburga, blizu granice s Finskom, postoji dokaz da ambiciozne inicijative mogu uspjeti. Ruske i finske organizacije zajedno su skupile sredstva za spašavanje slavne biblioteke u Viborgu, koju je projektirao arhitekt Alvar Aalto. Trenutno traje restauracija prema najstrožim kriterijima tog remek-djela iz 1935. godine.

Rezerve ruskih vlastodržaca što se očuvanja tih zdanja tiče nisu vezane samo uz financiranje. Potencijalno opasne ideje prožima-

ju te zidove, potičući možda vlasti na zaključak da je bolje ignorirati ili uništiti tu vrstu arhitekture, a istovremeno visoko vrednovati carističke palače Peterburga. Američka heavy metal grupa Pantera naslovila je jedan od svojih albuma *A Vulgar Display of Power* ("Vulgarna demonstracija moći"): to je možda najbolji opis tih palača u baroknom i neoklasicističkom stilu, pretrpanih ornamentima, koje cijene turisti, dok konstruktivističke građevine žive fantomskom egzistencijom na gradskoj periferiji. U doslovnom i prenesenom smislu, naslijeđe sovjetske avangarde osuđeno je na sumorne regije daleko od središta.

Prožeta ideologijom društvene promjene, ta je arhitektura trn u oku aktualnom ruskom režimu. Ona fizički svjedoči o mogućnosti vođenja politike radikalne emancipacije. Odatle možda volja da je se osudi na zaborav ili na buldožer.

S francuskog prevela: Mirna Šimat

<sup>1</sup> Glavna peterburška avenija, duga 4,5 kilometara.

<sup>2</sup> Prema nazivu djela Marije Ametove, *Building the Revolution. Soviet Art and Architecture, 1915 - 1935*, Royal Academy of Arts, London, 2011.